

327:355(497.1:73)"1973"(093.2)
339.92(497.1:73)"1973"(093.2)
COBISS.SR-ID 283774732

Оригиналан научни рад
Примљен: 9. септембар 2019.
Прихваћен: 21. октобар 2019.

Др Татјана Милошевић, научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања, Београд
E-mail: tatjana74.milosevic@gmail.com

ВОЈНОЕКОНОМСКА САРАДЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ И СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА У ПОСТВИЈЕТНАМСКОМ ПЕРИОДУ

АПСТРАКТ: У раду се на основу архивске грађе југословенског порекла и литературе анализира економски и војни сегмент југословенско-америчке сарадње после окончања Вијетнамског рата и потписивања Споразума о миру 24. јануара 1973. године. Образлажу се сви ограничавајући фактори који су утицали на појаву повремених осцилација у тим сегментима сарадње. Истовремено се указује и на положај Југославије на светској политичкој сцени и анализира начин на који је успела да сачува свој статус у новим условима детанта. Паралелно се указује на значај и важност америчког интереса према Југославији као фактору мира и стабилности на Балкану.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Сједињене Америчке Државе, Никсон, Тито, Кисинџер, економија, војска, наоружање, Панама, Чиле, несврстани, Вијетнам, Арапско-израелски рат

Стање у међународним односима

Почетком седамдесетих година долази до попуштања међународне затегнутости у свету и јачања детанта. Биполарни детант Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза подразумевао је својеврсни монопол две силе у међународним односима у решава-

њу међународних проблема са позиција силе. Такав систем равнотеже снага у свету био је у директној колизији са политиком несврставања. Међународну ситуацију карактерисала је појачана борба народа и земаља за ослобођење, независност, самостални прогресивни развој и равноправно учешће у унапређењу међународних односа у сложеним условима глобалног мира заснованог на нуклеарној равнотежи међу великим силама. Истовремено је долазило до заоштравања и појаве проблема у развоју светског економског система. Све већи јаз између развијених и земаља у развоју почео је да утиче на светски мир и безбедност. Поред већ присутних сукоба између Истока и Запада, све више на снази добија конфронтација између Севера и Југа, која постаје важан чинилац затегнутости у међународним односима. САД су у Вијетнаму наставиле рат са циљем да га применом силе и других видова притисака принуде да прихвати решење о коначној подели Вијетнама. На Блиском истоку владало је специфично стање ни рата ни мира. За Израел, који је имао америчку подршку, такво стање значило је мир, док је за арапске земље значило продубљивање кризе. Због подршке западног света политици Израела на Блиском истоку, чланице Организације земаља извозница нафте (ОПЕК) увеле су нафтни ембарго Сједињеним Америчким Државама, што је резултовало турбуленцијама у светској привреди. Посете америчког председника Ричарда Никсона Пекингу и Москви 1972. представљале су печат триангуларних односа између три велике силе – САД, Совјетског Савеза и НР Кине. Оне су представљале подстицај другим силама, као и мањим земљама, да сагледају свој положај, безбедност и улогу у новим условима при спровођењу политике попуштања и преговарања, пре свега између великих сила САД и СССР-а. Никсонова посета Москви значила је потврду и оријентацију двеју сила на усвајање прагматске и компромисне линије у међусобним односима, док је посета Пекингу дефинитивно означила крај периода *дубоко замрзнутих* односа између две земље и почетак њихове нормализације на основу признавања стварности и извесног паралелизма интереса у Азији.¹

¹ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-96, 6, *Међународне теме*; Ivo Visković, „Односи Југославије и САД”, *Jugoslavenski pregled*, XXXII, бр. 1 (1988), 23–45; Ranko Petković, *Jedan vek odnosa Jugoslavije sa SAD* (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1992), 119; Robert Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine* (Београд: Удружење за студије САД у Србији, 2011), 291–302; Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije* (Београд: Nolit, 1976), 208–219, 236–239. Velibor Gavranov, Momir Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije* (Београд: Savremena administracija, 1972), 235. Драган Богетић, „Југословенско-амерички односи у сенци арапско-израелског рата 1973. године”, *Токови историје*, бр. 2 (2013), 181–208.

Тешка искуства Вијетнамског рата и његова огромна цена (више од 50.000 мртвих, трошак преко 140 милијарди долара) оставили су последице по америчко друштво, које се нашло подељено. Истовремено су довела и до ограничавања употребе америчке силе. У складу са тим дошло је до промене дотадашње америчке доктрине еластичног одговора и усвајања нове тзв. Никсонове доктрине (реалистичног одвраћања²). Нова доктрина била је само покушај да се уз напуштање неких нереалних циљева обезбеде основни амерички интереси и позиције уз већи допринос и учешће америчких НАТО савезника. САД су настојале да обезбеде тзв. атомски кишобран и преко њега доминантну позицију у западном блоку, као и мандат за кључне разговоре о стратешком наоружању са СССР-ом, с обзиром на то да је преговарање истицано као основа њихове нове стратегије. То је значило да се САД нису одрекле употребе војне силе у разрешавању криза, али да су уместо ангажовања јаким копненим снага почеле са давањем предности муњевитим интервенцијама флоте и авијације као подршке савезницима. Основна америчка оријентација сводила се на уздржавање од директне војне конфронтације.³ Истовремено унутрашњи проблеми у САД довели су до ограничавања права председника у ангажовању америчких војних снага у иностранству, као и могућности вођења рата без сагласности Конгреса. Последица серије скандала у коју је био умешан врх Беле куће довела је до значајног пада престижа председника, а пораста улоге и значаја Конгреса. Метод и стил новоименованог државног секретара за националну безбедност Хенрија Кисинџера⁴

² Dušan Nikoliš, *SAD Strategija dominacije* (Beograd: Radnička štampa, 1985), 18–19.

³ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985*. Концепција, доктрина и систем општенародне одбране (Beograd: VIZ, 1981), 297–299.

⁴ Избором Никсона за америчког председника 1968, Хенри Кисинџер постао је званични председников саветник за питања националне безбедности. За време другог Никсоновог мандата постављен је, 1973, на дужност државног секретара. Добитник је Нобелове награде за мир 1973. године. Заједно са Никсоном творац је тзв. реалполитике и детанта. Према несврстаним земљама Кисинџер је примењивао селективну политику и различите критеријуме, зависно од потреба америчке политике и конкретних услова. Као амерички државни секретар и саветник за националну безбедност у оквиру начела америчке спољне политике настојао је да неке значајније несврстане земље преко билатералне сарадње веже за САД, каналише их на уску регионалну политику и отупи оштрицу њихове антиимперијалистичке борбе. Међутим, развој међународних догађаја, посебно Четврта конференција несврстаних у Алжиру 1973, утицали су на промену политичког става Сједињених Држава према тим земљама, у смислу да се на њих почело гледати као на снагу на коју се морало озбиљно рачунати. У складу са променама у међународним односима, амерички државни секретар Кисинџер

дали су печат целокупној америчкој политици према свим региони-ма. Основа Кисинџеровог политичког метода базирала се на везивању (тзв. linkage) проблема и реципрочности уступака којима би се добила шира примена у америчкој политици. У новим условима детанта и односа међу великим силама основни интерес и однос Америке према Југославији остао је непромењен. САД су, као водећа сила Запада, имале одређене политичке и стратешке интересе на Балкану, који су подразумевали обезбеђење јужног крила НАТО-а, очување позиција на Медитерану, Блиском истоку и спречавање СССР-а да оствари своје тежње у тим деловима света. Пошто је Југославија имала изузетан геостратешки положај и уз Албанију чинила део баријере којом је спречаван директан излаз СССР-а на Средоземље, амерички интерес за стање и кретања у Југославији постојао је наглашен. То је значило да је америчка страна инсистирала да војно и политички задржи Југославију у својој интересној сфери и да је веже за себе у економском смислу. На тај начин Сједињене Државе настојале су да заштите Југославију од совјетског утицаја и омогуће јој очување територијалног суверенитета и интегритета.⁵

Сједињене Државе показале су интерес за развијање и проширење сарадње са Југославијом и очување њеног независног и несврстаног положаја. За САД је Југославија и даље представљала битан фактор мира и стабилности на Балкану, али у зависности од конкретних потреба своје политике повремено су умеле да врше притисак на Југославију, чему су умногоме доприносила југословенска унутрашња кретања и спољнополитичка оријентација. Кисинџерова пракса „везивања“ у билатералним односима, односно покушаји условљавања решавања појединих питања конкретним уступцима друге стране, често су били веома присутни у америчком постављању према Југославији.⁶

Иако су се почетком седамдесетих година билатерални односи између Југославије и Сједињених Америчких Држава развијали узлазном путањом, ипак је у појединим сегментима сарадње, због не-

је 1973. у Уједињеним нацијама назвао политику несврстаности „сврставањем у нови блок“. Више о томе видети: Tatjana Milošević „Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države u vreme detanta: Susreti Josipa Broza Tita i Henrija Kisindžera 1970. i 1974.“, *Istorija 20. veka*, br. 2 (2018), 177–202.

⁵ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-96, 6, *Међународне теме*; Vladimir Petrović, *Titova lična diplomatija. Studije i dokumentarni prilozi* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010), 226–227.

⁶ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, Забелешка о односима између САД и СФРЈ, 14. 4. 1973. Vladimir Petrović, *Titova lična diplomatija. Studije i dokumentarni prilozi* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010), 233.

ких аспеката југословенског спољнополитичког и унутрашњег развоја, повремено долазило до њиховог заостравања. Свакако је све агресивније деловање антијугословенске емиграције у САД представљало важан фактор, који се веома негативно одразио на даљи развој југословенско-америчких односа. На осцилације у односима утицао је и изразито критички став Југославије према свим манифестацијама америчке спољне политике (посебно према Вијетнаму, Блиском истоку, Чилеу и Панами), с обзиром на потпуно различито југословенско и америчко гледиште о стању и начину превазилажења криза у тим земљама. Југославија је од почетка кризе на Блиском истоку пружала подршку арапским земљама (својим савезницима из Покрета несврстаних), што је изазивало незадовољство и бурне реакције Америке. Истовремено камен спотицања представљало је и неподударање ставова југословенског и америчког естаблишмента око узрока и отклањања дејства светске економске кризе. Оно што је трајно могло раздвојити две земље свакако је идеологија којом се руководила Југославија.⁷

Међутим, развој економских, војних и политичких односа, општи положај САД у поствијетнамском периоду⁸, промена односа са великим силама – Кином и СССР-ом, дефинитивно су довели до модификације њихове политике, промене америчке тактике у свету и начина реаговања ради заштите сопствених позиција и интереса. Унутрашњи развој Југославије у америчким анализама сматрао се важним параметром њене опште спољнополитичке позиције и стабилности. Пошто је период од 1969. до 1972. у Југославији био карактеристичан по јачању националистичких, сепаратистичких и либералистичких снага, према мишљењу америчке администрације такве појаве могле су утицати на слабљење јединства земље, кохезије друштва и доприносити одређеним економским тешкоћама и неким хроничним слабостима привреде. Према проценама америчких аналитичара постојала је могућност да ће после Тита у Југославији наступити „тежа времена због дејства дезинтеграционих снага“. Међутим, преовладало је уверење да су снаге које су биле за очување интегритета и несврстане позиције Југославије биле јаче и у функцији одржавања независне позиције у односу на СССР. Заме-

⁷ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-96, 6, *САД и Југославија*; Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972–1975* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2015), 78–79.

⁸ Назив који су користиле југословенске власти за период након окончања Вијетнамског рата и потписивања Споразума о миру 24. јануара 1973. године.

ник америчког државног секретара Кенет Раш⁹ сматрао је да су Сједињене Државе Вашингтонску декларацију¹⁰ доживљавале као „угаони камен” којим је дефинисан однос са Југославијом.

Економска и војна сарадња Југославије и Сједињених Америчких Држава

У том периоду у свету долази до велике трансформације постојећег система међународних економских односа увођењем нафтног ембарга Сједињеним Америчким Државама, што је довело до рецесије светске привреде и повремене светске и монетарне кризе. У Београду се страховало да би све постојеће промене у међународним односима могле негативно утицати на будућу економску сарадњу Југославије и Сједињених Држава.¹¹

Међутим, економски односи између две земље дуже време испољавали су стабилност и повољно су се развијали. Југословенски извоз у САД повећан је за 34 одсто. Дошло је до оснивања заједничких привредних комора, потписивања споразума о гарантовању америчких приватних инвестиција у Југославији, научно-технолошкој сарадњи и чартер авио-саобраћају. Проширена је инвестициона сарадња и повећан туристички промет.

За време посете потпредседника Савезног извршног већа Јакова Сиротковића¹² Сједињеним Државама (10–17. фебруара 1973) по-

⁹ Кенет Раш (1910–1994) у време Никсонове администрације био је постављен на место помоћника министра одбране од 1972. до 1974. године. После тога је постављен за америчког амбасадора у Француској.

¹⁰ Вашингтонска декларација донета је 1971, приликом посете председника Тита Сједињеним Америчким Државама. Представљала је платформу на којој су се заснивали дугорочни односи Југославије и САД.

¹¹ Према Шулцингеру, представници арапских нафтних организација састали су се у октобру 1973. у Кувајту, где су се договорили да се на специфичан начин укључе у рат и изврше притисак на велике силе. Одлучили су да производњу нафте смање на 5% некадашње месечне производње све до ослобођења подручја која је заузео Израел и до признавања палестинских права. Крајем октобра дошло је до потпуног прекида испоруке нафте САД. Цене су се ушестостручиле. Тај удар цена назива се Нафтни удар. Поред Нафтног удара и Јомкипурски рат утицао је на потпуну промену геостратешке ситуације у том делу света, с обзиром на то да су САД биле активно укључене у дипломатско решавање арапско-израелског конфликта. Циљ Никсонове дипломатске акције био је да ниједној страни не омогући одлучујућу победу како би преговори о миру били могући. АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Забелешка о односима између САД и СФРЈ*, 14. 4. 1973.

¹² Јаков Сиротковић (1922–2002) био је економиста, државни саветник и директор Савезног завода за планирање у Београду од 1956. до 1960. године. Био

тврђено је постојање заједничког интереса и потребе за дугорочном и стабилном економском сарадњом две земље. Ради редовнијег праћења и даљег развоја економских односа обострано је прихваћена идеја о формирању Југословенско-америчке коморе у СФРЈ и Америчко-југословенске у САД. Уследило је повећање југословенског извоза у САД и тиме су створени услови за увоз савремене опреме и технологије. Са САД су потписана два споразума – тзв. Споразум о гаранцијама америчких приватних инвестиција у СФРЈ и Споразум о научној и технолошкој сарадњи између САД и СФРЈ.¹³

Потпредседник СИБ-а Сиротковић водио је разговоре са највишим функционерима америчке администрације (са државним секретаром Виљемом Роџерсом¹⁴ и министром финансија Џорџом Шулцом). Одабрани моменат за посету био је добар с обзиром на нагло побољшање односа између две земље, којој је допринело потписивање Споразума о Вијетнаму.¹⁵ Јавности је на подесан начин приказан интерес америчке администрације за јачање дугорочне економске и финансијске сарадње са Југославијом. Обе стране руководиле су се оценом да су развијени економски односи представљали добру основу за даљи развој свеукупних билатералних односа. Ова посета представљала је значајан допринос и корак даље у разради и конкретизацији основног политичког договора садржаног у заједничкој изјави (Вашингтонска декларација) двојице председника новембра 1971. године. Обе земље показале су интерес за постављање сарадње на солидну, програмирану и дугорочну основу. Она је по својим разноврсним и новим формама требало да представља позитиван пример обogaћене кооперације најразвијеније капиталистичке земље са једном малом социјалистичком, неангажованом земљом у развоју, што је по америчкој оцени могло подстицајно утицати и на друге источноевропске земље.¹⁶

је и ректор Универзитета у Загребу од 1966. до 1968. године. Функцију потпредседника Савезног извршног већа обављао је између 1970. и 1974. године.

¹³ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, 33, Посета потпредседника СИБ Сиротковића САД. На основу закљученог Споразума између владе СФРЈ и владе САД 18. маја 1973. о научној и технолошкој сарадњи, две владе именовале су југословенско-амерички заједнички одбор за научну и технолошку сарадњу и основале заједнички фонд за финансирање.

¹⁴ Виљем Роџерс (1913–2001) постављен је за америчког државног секретара 1969. и ту функцију обављао је до 1973, када га је наследио саветник за националну безбедност Хенри Кисинџер. Један од циљева за време његовог мандата било је успостављање коначног мира у арапско-израелском сукобу (Роџерсов план).

¹⁵ Споразум о миру којим је окончан рат у Вијетнаму потписан је 24. јануара 1973. у Паризу.

¹⁶ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, 33, Посета потпредседника СИБ Сиротковића САД.

Главни циљ посете потпредседника СИБ-а Сиротковића било је унапређење свих аспеката економске сарадње. Шира економска сарадња са Сједињеним Државама одражавала је непосредни интерес и практичне потребе југословенске привреде. Америчко учешће у југословенској трговинској размени са иностранством кретало се на нивоу 6–7%, што је у односу на величину, значај и улогу америчког тржишта било недовољно.

Захваљујући напорима обе земље постигнути су значајни успеси у области трговине. Трговинска размена између две државе 1973. године износила је око 350 милиона долара. Реалне шансе за повећање југословенског извоза у САД заснивале су се на чињеници да је потражња за скоро свим извозним артиклима вишеструко премашивала расположиве количине. Од америчке стране захтевало се да југословенским предузећима омогући право учешћа на лицитацијама електропривредних предузећа из државних наруџби САД уз 20% плаћања у динарским средствима. САД и Канада биле су једине земље које нису прихватиле општу шему преференцијала на увоз индустријских производа из земаља у развоју. Југословенска страна залагала се да САД уведу и укључе Југославију у ту шему. Захтевала је да се и даље задржи 20% плаћања у динарима за извоз меса, месних прерађевина, намештаја и других производа и услуга за потребе америчке армије у западној Европи. Америчко тржиште капитала постало је главни извор за добијање средстава потребних за финансирање југословенског економског развоја и неопходан услов за развој југословенске привреде. Годишње се из САД у СФРЈ уливало око 150–200 милиона долара у виду робних и финансијских кредита. Америчко тржиште било је интересантно и са становишта коришћења научних и техничких достигнућа, индустријске и пољопривредне технологије. Проширивање економске сарадње са САД истовремено је доприносило и успостављању равномернијег баланса у економским односима Југославије са Западом, чиме је југословенској привреди стваран већи маневарски простор унутар тог региона.¹⁷

Висина кредита који су југословенске привредне организације и банке добијале код Експорт-импорт банке САД није била ограничена. Правилним усмеравањем кредита било је могуће доћи до модерне опреме и најсавременије технологије из САД. Америчка Ексим (Exim) банка показала је интерес за разматрање југословенског дугорочног програма кредитирања оних грана које су се оријентисале на америчку опрему и технологију. Југославија је требало да покаже америчкој страни да је оријентисана на увоз модерне опре-

¹⁷ AJ, KPR, I-3-a/SAD, *Посета Јакова Сиротковића САД.*

ме на кредит, а пољопривредне производе требало је да увози под посебним аранжманима, тј. на кредит са дужим роковима отплате или за готовину. У политици коришћења кредита од САД тежиште је требало да буде на секторима који су имали приоритет у развојној политици Југославије. Требало их је пре свега користити за енергетику, за развој производње репродукционог материјала и у експортним гранама. Ефикасност Експорт-импорт банке у одобравању зајмова југословенској привреди отворила је широке могућности за набавку опреме у САД, а тиме и за изградњу и модернизацију југословенске индустрије и пољопривреде. Ова банка је стекла висок углед међу југословенским привредницима и афирмисала се као један од најзначајнијих извора финансирања увоза из САД у Југославију. Сарадња југословенских и америчких банака оцењена је врло позитивно. Југославија је неко време била увозник мање или веће количине пшенице из САД. Део пољопривредних производа набављала је преко Comodity Credit Corporation (CCC) и при томе користила кредит са роком отплате од три године, док је раније користила кредите PL-480 (Public Law 480), са роком отплате 12–20 година. Југословенска страна имала је задатак да у овим разговорима поново покрене питање коришћења програма PL-480 уместо CCC кредита и могућност укидања Финдлијевог амандмана¹⁸ у односу на СФРЈ. Југославија је имала могућности да у САД извози месо и месне прерађевине, док је из САД било предвиђено да увози јечам, соју и приплодна грла. У буџетској 1973. години Југославија је очекивала закључење три зајма (агроиндустријски комплекс у Македонији; гасификација Војводине и Србије – „Нафтагас”; модернизација железнице), у укупном износу преко 120 милиона долара. Имала је одличну сарадњу и са Међународним монетарним фондом. Велики значај придавала је напорима владе да Народну банку Југославије уведе на финансијска тржишта дугорочног капитала у САД. Потписивањем споразума OPIC (Overseas Private Investment Corporation – Корпорација за приватне инвестиције у прекоморским земљама) о гарантовању инвестиција у Југославији америчким и југословенским предузећима отворене су нове могућности на подручју заједничких улагања. Југословенски привредници почели су да се третирају као озбиљни и солидни пословни партнери.¹⁹

¹⁸ Финдлијев амандман подразумевао је ускраћивање америчке подршке земљама које су трговале или имале било какав вид сарадње и подршке режимима у Ханоју и Хавани.

¹⁹ AJ, KPR, I-3-a/SAD, *Посета Јакова Сиротковића САД*.

Иако су се односи између две земље развијали повољно, на принципима мирољубиве коегзистенције, у америчкој политици повремено су били присутни негативни ставови према Југославији. Често се, због неслагања југословенског естаблишмента са неким правцима америчке спољне политике, говорило о постојању тзв. антиамеричке кампање која се водила у Југославији.²⁰ Суштина проблема били су покушаји југословенског председника Тита и његових сарадника да изборе лидерску позицију у Покрету несврстаних, те су често веома оштро иступали против тежње америчке администрације да учествује у подстицању и организовању државних преврата у земљама које су сматрали својом интересном зоном (Панама, Чиле).²¹

Један од таквих момената десио се након заседања Савета безбедности Уједињених нација о Панами²², у марту 1973, када је америчка страна изразила негодовање због иступања и улоге Југославије међу несврстаним латиноамеричким земљама. Американци су од југословенског руководства захтевали да покаже разумевање и пружи подршку америчкој спољној политици, уместо да је осуђује. Очито се није радило само о сукобу различитих ставова двеју страна у вези са питањем Панаме, већ о ширим проблемима који су се односили на Југославију и њену несврстану политику и припреме за одржавање Самита несврстаних у Алжиру, због чега је у САД уследила веома јака антијугословенска пропаганда. Писање америчке штампе о Југославији кретало се од резервисаности, ишчекивања и сумњи у односу на развој у Југославији, њену спољнополитичку позицију, па све до вршења снажних притисака. Америчка страна износила је критичке примедбе на унутрашњу и спољну политику Југославије. Међутим, упркос свим притисцима који су долазили из Сједињених Држава са различитих страна, сарадња између две земље ипак је настављена. Југословенска страна трудила се да разлике у погледима и начинима решавања појединих међународних проблема не буду препрека за унапређење билатералне сарадње.

Наставак сарадње између две земље у другој половини 1973 (од 5. до 8. октобра) очитовао се у посети америчког министра фи-

²⁰ AJ, KPR, I-5-b/SAD, *Забелешка о односима између САД и СФРЈ*, 14. 4. 1973.

²¹ Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972–1975* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2015), 53.

²² У Вашингтону су негативно оцењене југословенске иницијативе у Савету безбедности УН којима је Југославија стала на страну Панаме, залажући се за повлачење Американаца из те земље и стављање Панамског канала и зоне око њега под Панамски суверенитет.

нансија Џорџа Шульца²³ (George Shultz), са којим је стигао и министар трговине Фредерик Дент (Frederick Dent).²⁴ Шулцова посета била је прилика за размену мишљења о најширим међународним економским проблемима, али и за упознавање са неким југословенским политичким ставовима и оценама, као што је Четврта конференција несврстаних одржана у Алжиру од 5. до 9. септембра 1973. године. Њен значај огледао се у формулисању основа новог међународног економског поретка. Две стране су у разговору констатовале да је највећи део конференције несврстаних био посвећен проблемима земаља у развоју, за чије је потребе договорено оснивање Фонда солидарности као неке врсте заједничке банке, који би требало да кредитира земље у развоју под повољнијим условима од уобичајених. Поменуто је и да су несврстане земље озбиљно рачунале на разумевање, сарадњу и несебичну помоћ развијених и богатих земаља. Констатовано је и да се конференција бавила питањима колонијализма и ослободилачке борбе народа у колонијама, којима су несврстане земље биле у обавези да пружи ефикасну подршку и помоћ. Амерички министар финансија указао је на важност духа заједништва земаља учесница конференције. Нагласио је да су несврстане земље настојале да утичу на токове кретања у свету, посебно на негативне аспекте политике великих сила, са циљем прихватања универзалности принципа коегзистенције и обезбеђења равноправније позиције малих земаља и земаља у развоју. Већина критика несврстаних земаља била је уперена против САД, како по питањима ми-

²³ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, 220, *Забелешка о разговору Тита са америчким министром финансија Шулцом, 6. октобра 1973.* Џорџ Прат Шулц рођен је 13. децембра 1920. у Њујорку. Дипломирао је економију на Принстон универзитету 1944, а докторирао економију индустрије 1949. на Институту за технологију у Масачусетсу. Предавао је на више универзитета, а 1962. постао је декан Факултета за организацију пословања у Чикагу. Шулц је 1955. постао члан Већа економских саветника председника САД, а 1959. консултант секретара за рад. Именован је за секретара за рад 1969, а 1970. за директора канцеларије за администрацију и буџет. За секретара финансија именован је јуна 1972, а затим за представника САД у ММФ-у, Међународној банци за обнову и развој и Банци за развој Азије. Такође, постао је помоћник председника Никсона за економску политику.

²⁴ Фредерик Дент рођен је 1922. у Њу Џерсију. Дипломирао је на Јејлу 1943, а затим је до краја рата служио у морнарици. Почео је да ради у текстилној индустрији 1946. године. Био је председник више компанија, института и асоцијација произвођача текстила. Бавио се изучавањем међународне трговине. Секретаром за трговину именован је у фебруару 1973. и остао је на тој функцији до 1975. године.

ра и безбедности, тако и економског развоја, сарадње и умешаности у локалне кризе и директне агресије на мале народе и земље.²⁵

Према мишљењу југословенског председника, на Четвртом самиту несврстаних приступило се решавању међународних проблема са много ширих перспектива. Политика несврстаности требало је да представља трајну политичку оријентацију југословенског самоуправног социјалистичког друштва с обзиром на то да је изражавала виталне интересе безбедности и независности Југославије.²⁶ Сходно томе, Тито је нагласио важност резултата ове конференције, који су се, између осталог, огледали у стварању одговарајућег координационог тела које је требало да брине о континуитету активности несврстаних земаља.²⁷

Поред алжирске конференције, разговори су обухватили још неке осетљиве теме које су се често негативно рефлектовале на међусобне односе две земље. Једна од њих је и све учесталија акција непријатељски расположене антијугословенске емиграције на просторима Сједињених Држава. Многобројне непријатељске организације српске емиграције масовно су, 1973. године, биле укључене у кампању против доделе Нобелове награде за мир председнику Титу. Један од организатора кампање био је извршни одбор „Српског конгреса” са седиштем у Чикагу, чији су захтеви упућени Генералном секретару ОУН, краљу Олафу, америчком председнику Никсону и Нобеловом комитету за мир норвешког парламента. Према њиховом мишљењу југословенски председник је одговоран за ликвидацију 400.000 Срба за време Другог светског рата, ликвидацију митрополита Арсенија и 70 свештеника, као и за прогоне интелектуалаца. Сматрали су да је југословенска политика окарактерисана не као мирољубива и несврстана, већ као агресорска, којом су штићени интереси комунистичког покрета. Сходно томе „Српска народна одбрана” је марта 1973. у САД припремила нови измењени протест и упутила га Нобеловом комитету за мир. Умножила га је у 2.000 примерака и поделила свим конгресменима и сенаторима у САД. Председник „Српске народне одбране” Урош Стефановић уручио је 16. априла 1973. у Чикагу тзв. ноту израелском конзулу с молбом да

²⁵ АЈ, I-4-a/14, Информација о стању политичких припрема за Четврту КНЗ у Алжиру 27. 8. 1973, V. Petrović, н. д., 222–223.

²⁶ АЈ, I-4-a/15, *Закључци председништва СФРЈ о Четвртој конференцији несврстаних у Алжиру*, 21. 9. 1973.

²⁷ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, 220, *Забелешка о разговору Тита са америчким министром финансија Шулцом*, 6. октобра 1973.

буде уручена израелској премијерки Голди Меир²⁸. Циљ акције је био да Израел и јеврејски живаљ у свету подигну глас против доделе награде југословенском председнику Титу. У „ноти“ упућеној јеврејском народу указано је на недопустиво понашање југословенске владе, која је у блискоисточној кризи подржавала арапске земље. „Српска народна одбрана“ трудила се да води јаку пропаганду против доделе награде, користећи сопствена средства информисања. Преко радио-часова и листова притискала је православно свештенство и вернике да се укључе у кампању. Српски културни клуб „Свети Сава“, екстремна непријатељска организација српске емиграције са др Слободаном Драшковићем на челу, такође је у својој пропаганди против доделе награде Титу настојао да прикаже јавности приврженост и опредељеност председника Југославије комунистичком блоку. Ова организација непрекидно је истицала да подршка председнику Титу у добијању Нобелове награде представља „слабљење Запада и јачање светског комунизма“. Непријатељске организације хрватске емиграције такође су водиле готово идентичну кампању. Поред наглашеног антикомунистичког аспекта кампање, те организације посебно су експлоатисале насталу ситуацију у Хрватској после 21. седнице ПСКЈ. Хрватска сељачка странка од почетка је била укључена у кампању.²⁹

Све је упућивало на закључак да је упоредо са акцијом подршке Титовој кандидатури за Нобелову награду, иза које је стајала југословенска држава, паралелно текла и акција оспоравања коју је водила југословенска политичка емиграција (ушашка и четничка).

У Ослу је 16. октобра 1973. најзад објављена вест о добитницима Нобелове награде за мир. Добитници награде били су амерички саветник за националну безбедност Хенри Кисинџер и вијетнамски политичар и револуционар Ле Дук То³⁰ због заслуга за обустављање рата у Вијетнаму. Уместо Кисинџера, који је био спречен да прису-

²⁸ Голда Меир (1898–1978) била је израелски премијер од 1969. до 1974. године. Пре тога радила је у разним службама. Била је министар рада од 1949. до 1956, а потом и министар спољних послова од 1956. до 1966. године. Након што је постала премијер, њена влада доживела је велика унутрашња трвења због погрешних стратешких процена које су резултовале избијањем неочекиваног Јомкипурског рата 1973. године. Подноси оставку на дужност премијера 1974. године.

²⁹ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-5, 261, Непријатељска емиграција против додељивања Нобелове награде за мир председнику Титу.

³⁰ Ле Дук То (1911–1990) био је вијетнамски револуционар, генерал, дипломата и политичар. Учесник је Париских мировних преговора који су одржани од 1969. до 1973. године. Заједно са америчким саветником за националну безбедност Хенријем Кисинџером 1973. номинован је за Нобелову награду за мир коју је одбио да прими.

ствује церемонији доделе, награду је у његово име примио амерички амбасадор у Норвешкој. Церемонија доделе награда била је пропраћена демонстрацијама стотина омладинаца због рата у Вијетнаму, а Ле Дук је одбио да прими награду због наставка рата у Вијетнаму упркос потписаном миру. Југословенски представници власти који су се ангажовали око Титове кандидатуре, били су видно разочарани када су сазнали да је Нобелову награду за мир добио Кисинџер.³¹

Наслеђени проблеми везани за рад југословенске политичке емиграције временом су деескалирали. Уследило је смањивање њихове активности, посебно делатности које су могле бити оквалификоване као отворени тероризам.³² Напети односи између две земље су се стишали.

Југославија је била једна од несврстаних земаља која је предњачила у подршци еманципаторским тежњама латиноамеричких држава и настојањима њихових политичара да поврате право над својим природним богатствима и ресурсима. Стога су се на дневном реду разговора државника нашла и дешавања у тим земљама, првенствено у Чилеу. Америчко мешање у унутрашње послове Чилеа рефлектовало се и на односе са социјалистичком Југославијом. С обзиром на тешку економску ситуацију у Чилеу, покушаје да се спроведу мере национализације и чињеницу да је чилеанска влада народног јединства изложена снажном унутрашњем и спољном притиску, југословенска страна настојала је да јој помогне низом мера које су подразумевале реализацију раније договорених пословних операција. Југословенска влада, предвођена секретаром иностраних послова Милошем Минићем³³, обећала је помоћ и политичку подршку Чилеу у превазилажењу дубоке економске кризе. Она је одобрила чилеанској влади кредит у износу од пет милиона долара, намењен куповини ђубрива и електронских елемената. Потом је радила на закључењу кредитног споразума између Народне банке Југославије и Централне банке Чилеа ради куповине тражене робе у Ју-

³¹ Milan Terzić, *Tito i Nobelova nagrada za mir* (Podgorica: Pobjeda, 2006), 181–189.

³² ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, без броја, *Билатерални односи СФРЈ и САД*. Milan Terzić, *Tito i Nobelova nagrada za mir* (Podgorica: Pobjeda, 2006), 163–171.

³³ Милош Минић (1914–2003) био је учесник Другог светског рата. У послератном периоду именован је за јавног тужиоца НР Србије (учествовао у тзв. Београдском процесу 1946. године, тј. суђењу генералу Дражи Михаиловићу), председник Уставног одбора уставотворне скупштине Србије, руководио је израдом првог Устава НР Србије. Обављао је бројне значајне функције: министар у влади НР Србије од 1950. до 1953, члан Савезног извршног већа, члан Савета Федерације од 1966. до 1974, председник Скупштине Србије од 1967. до 1969, потпредседник Савезне скупштине СФРЈ од 1969. до 1972. и савезни секретар за иностране послове од 1972. до 1978. године.

гославији, а обавезала се и да изађе у сусрет захтевима чилеанске владе за набавком потребног оружја (захтев од око 35 милиона долара на 8–10 година, са 10% учешћа).³⁴

На изборима у Чилеу 1970. године победио је Салвадор Аљенде³⁵, као кандидат комуниста, социјалиста и других левих партија. Тако Чиле је постао прва земља у свету у којој је коалиција левих партија, са марксистом као председничким кандидатом на челу, изборним путем преузела извршну власт. У реализацији свог програма – тзв. чилеанског пута Аљенде је морао да се бори против отворених америчких притисака, ограничавања протока страног и недостатка домаћег капитала, несташице девиза, инфлације. Упркос тешкоћама успео је да оствари многе циљеве, између осталих: рационализацију производње бакра, железа, подржавање банака и спољне трговине. Држава је успела да контролише рад преко 120 најважнијих предузећа из области рударства, енергетике, текстилне, хемијске и прехрамбене индустрије. У овом периоду у Чилеу је успешно завршена аграрна реформа, омогућена је прерасподела националног дохотка у корист радника и сиромашних делова друштва. У радничким предузећима уведена је радничка контрола, која је имала саветодавни карактер. Затим је дошло до успостављања односа са НР Кином, Кубом и свим социјалистичким земљама.³⁶

Паралелно са променама које су се дешавале у Чилеу, у Сједињеним Државама све више је растао страх од Аљендеовог доласка на власт, а који је значио угрожавање њихових виталних интереса. Именовањем Хенрија Кисинџера за америчког државног секретара кренуле су припреме које су имале за циљ збацивање социјалистичке владе у Чилеу. После свргавања Аљендеове владе војним пучем (11. септембра 1973), Американци су свим силама настојали да убједе југословенски политички естаблишмент у неумешаност у пуч. Због тога је саветник америчке амбасаде у Београду 1. октобра тражио хитан пријем у Савезни секретаријат иностраних послова, када је изнео видно разочарање због антиамеричких написа који су се у

³⁴ R. Šulcinger, *н. д.*, 294–295; H. Kisindžer, *Memoari II* (Zagreb: Mladost, 1981), 710–711.

³⁵ Салвадор Аљенде (1908–1973), чилеански политичар и државник, по професији је био лекар. Изабран је за председника на слободним изборима као први марксиста на Западу. Својом политиком аграрне реформе, национализације рудних богатстава и праведне расподеле богатства озбиљно је угрозио интересе крупне буржоазије и страних, посебно америчких компанија. Страдао је 1973. у државном удару генерала Аугуста Пиночеа, који је изведен уз војну помоћ САД.

³⁶ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-59, 413137, *Ситуација у Чилеу 1973. године*; D. Bogetić, *н. д.*, 62–67. R. Šulcinger, *н. д.*, 294–295.

међувремену појавили у југословенској штампи. Тако је, на пример, у чланку Ј. Билића објављеном у листу *Колумнист* наведено да је америчка војна група у Чилеу одиграла значајну улогу у свргавању Аљендеове владе. Још веће америчко подозрење према Југославији изазвао је наступ југословенског министра иностраних послова Милоша Минића у Уједињеним нацијама, када је имплицирана укљученост САД у дешавања у Чилеу. Саветник америчке амбасаде у Београду сматрао је да су сви натписи у штампи и понашање југословенске јавности негативно утицали на билатералне односе.³⁷

Међутим, као у случају Панаме, и по питању Чилеа било је неопходно превазићи све супротности које су довеле до кулминације у односима између две државе. Упркос свему САД су настојале да успоставе дугорочне и добре међусобне односе.³⁸

Завршавајући посету Југославији, амерички министар Шулц констатовао је да су и поред свих несугласица билатерални односи остали добри. Сматрао је да између две земље постоји сарадња и разумевање и да на основу тако изграђених односа има места и за повољну економску сарадњу. Истакао је жељу и спремност Сједињених Држава за наставак и даље унапређење односа.³⁹

И док је економски сегмент сарадње упркос свим препрекама и несугласицама између две државе успешно функционисао, војни је стагнирао. У међувремену је југословенска страна, сходно проценама војно-политичког и геостратегијског положаја Југославије у Европи, на Балкану и Средоземљу, радила на анализама сопствене безбедности. Посебно су проучавани заоштрени односи блоковских суперсила по безбедност Југославије. Аналогно проценама предузимане су адекватне мере за даљи развој концепције и доктрине општенародне одбране, јачање, модернизацију и усавршавање оружане снаге Југославије. Својевремена совјетска интервенција у ЧССР-у (тзв. Прашко пролеће 1968) и опасност да исти сценарио буде поновљен у Југославији утицали су и на процес обликовања југословенске спољнополитичке доктрине и стратегије. Доношењем Закона о народној одбрани 1969, Југославија је имала под оружјем два милиона људи. „Систем општенародне одбране се заснивао на организованом укључивању свих цивила окупљених у оквиру месних заједница, општина и република у територијалне оружане једини-

³⁷ AJ, KPR, I-3-a/107-209, SAD, Џорџ Шулц амерички министар финансија у Југославији, 6. 10. 1973; D. Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972–1975* (Београд: Institut za savremenu istoriju, 2015), 64–67.

³⁸ Исто, 67.

³⁹ Исто.

це, контролисане од локалних политичких функционера у тим заједницама.” Општенародна одбрана се од 1968. изграђује не само као ефикасан одбрамбено-заштитни и јединствени систем за одбрану земље и вођење рата већ и као снажно средство за одвраћање од агресије. „Тако конципирана и организована Територијална одбрана је била основ за нов квалитет у даљем развоју оружаних снага које су биле конституисане као две основне, по циљу јединствене, стратегијске компоненте оружаних снага ЈНА (Југословенска народна армија) и ТО (Територијална одбрана).”⁴⁰

Амерички званичници видели су у југословенској армији важан кохезиони фактор, који је могао да буде фактор стабилности југословенске федерације. У интересу обе стране била је обнова војне сарадње. Југословенски званичници и функционери су после совјетске инвазије у Чехословачкој поново почели да се обраћају за помоћ Западу. Американци су тражили модусе да барем делимично преузму улогу снабдевача Југославије војном опремом и наоружањем од Совјета. Зато се америчка страна максимално трудила да унапреди и ту грану сарадње. Почели су да се залажу за регулисање статуса својих официра који су се налазили на постдипломским студијама у Југославији. Инсистирали су да њихови официри у Југославији имају исти третман као југословенски официри у америчким војним школама (тражили су да неки југословенски владини органи помажу тим лицима приликом уписа на факултет, у проналажењу стана и ослобађања од царине за увоз селидбених ствари, што је ССНО до тада одбијао).⁴¹

Ради даљег наставка сарадње 1973. године одржано је више разговора са представницима америчке амбасаде у Београду и размењено више посета на нивоу радних група Копнене војске и Ратног ваздухопловства.⁴² На тим сусретима размотрене су могућности за проширење војноекономских односа, као и потреба југословен-

⁴⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 262; Татјана Милошевић, „Обнова војне сарадње САД и СФРЈ 1970–1974”, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 257–282.

⁴¹ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1001973, Ф-100, 439345, *Извештај ССИП*; Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 24–25.

⁴² Прва војна делегација Југославије, са генералом Вељком Кадијевићем на челу, посетила је САД септембра 1971. године. Након тога је уследила посета генерала Ивана Долничара у мају 1972. године. Исте године, у новембру, дошло је до узвратне посете америчке делегације Југославији, предвођене замеником Штаба за војне операције генералом Робертсом. Више о томе видети: Милошевић, Татјана. „Обнова војне сарадње САД и СФРЈ 1970–1974”, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 257–282.

ске војске за добијање савремених средстава у области електронике, средстава за борбу против нисколетећих циљева и муниције са повећаним дometом. Упркос датим обећањима америчка страна наставила је са праксом испорука застареле опреме и технике, оглушујући се о југословенске молбе.

На основу Споразума о војној помоћи⁴³ који је потписан између америчке и југословенске владе 1951, Југославија је добијала знатне количине потребне опреме и наоружања. У међувремену су многа од тих средстава већ била избачена из употребе, застарела или у таквом стању да се више нису могла користити, док је за њихово даље одржавање и употребу било потребно улагати знатна финансијска средства. То се односило на разне врсте и калибре муниције, чија је вредност у време пријема превазилазила 100.000 долара, а да би била у употреби, морала би бити ремонтована. То је значило да се након ремонта више не може третирати као оригинална америчка с обзиром на то да су на њој вршена разна усавршавања и модификације. Поред тога трошкови ремонта износили су до 50% вредности нове муниције. Слична ситуација била је и са другим примљеним средствима (топови, авиони Ф-84Г, возила итд.). Од америчких тенкова М-47 у употреби се налазила само трећина, остали су се налазили у конзервацији, а њихово избацавање из употребе било је предвиђено после 1975. године.⁴⁴

У Ратном ваздухопловству приметно је да су сви авиони (осим МиГ-21) у наоружању потицали из америчке војне помоћи или куповине на Западу, те да су старости између 15 и 16 година, па су због тога њихове тактичко-техничке способности умањене. Због мањка резервних делова већина тих авиона требало је да буде повучена из оперативне употребе. Реч је о авионима из америчке помоћи (ловачки авион F-86D *сејбр* млазни и F-86Е ловачки авион *сејбр* млазни пресретац, F-84G ловац бомбардер). Зато је било неопходно радити на развоју борбеног авиона домаће производње *ја-*

⁴³ Више о томе видети: Ivan Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958* (Podgorica: Istorijски институт Crne Gore, 2006). Споразум о пријему америчке војне помоћи Југославији потписан је 14. новембра 1951. Сједињене Државе су путем војне помоћи настојале да вежу Југославију за Запад и на тај начин створе могућност за вршење политичког утицаја без промена њеног унутрашњег друштвеног уређења. Укупна вредност програма по којима је била дистрибуирана војна помоћ у раздобљу од 1951. до 1958. износила је, према југословенским проценама, 890,7 милиона долара, од чега је реализовано 746,5 милиона долара. Међутим, ова бесплатна помоћ укинута је Споразумом између југословенске и америчке владе 25. августа 1959. године.

⁴⁴ Bojan Dimitrijević. *Modernizacija i intervencija. Jugoslovenske oklopne jedinice 1945–2006* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010), 205.

стреб, који је требало да замени авионе (F-84G ловац бомбардер) који су полако излазили из употребе. Увођење у употребу домаћих ловаца бомбардера *галеб* и *јастреб* значило је завршетак периода преоружања ловачко-бомбардерске авијације. Југословенски естаблишмент тражио је од америчке владе да помогне у изградњи војне индустрије и осамостаљивању од дотадашњег водећег кључног војностратешког партнера – СССР-а. Важно је напоменути да је повлачењем америчке технике из употребе (1973) опала борбена способност југословенске извиђачке авијације због преобуке и слабијих летних могућности авиона ИЈ-21. Америчка борбена техника је закључно са 1974. углавном била расходована.⁴⁵

Међутим, Југославија је наставила да путем редовних набавки и надаље од Пентагона добавља авионе Ф-86, који су били застарели и предложени за расходовање, ради продаје трећим земљама. У свим уговорима за набављена средства постојала су ограничења на основу којих није било могуће продавати без сагласности одговарајућих органа америчке владе. Зато је југословенска влада била приморана да покрене иницијативу и од америчке владе добије дозволу да буде ослобођена од обавезе члана 3. Споразума од 14. новембра 1973. године и по уговорима о набавкама преко Пентагона, како би несметано могла да их продаје. Савезни секретаријат за народну одбрану био је у обавези да од сваког купца и за сваку конкретну продају пре испоруке прибави потврду о крајњем кориснику, тзв. End use Certificate, те је југословенска страна због тога инсистирала на што хитнијем регулисању овог важног питања са надлежним органима САД.⁴⁶

Југословенска страна захтевала је од америчке владе либерализацију извоза наоружања и војне опреме у Југославију. Американци су показали спремност да продају Југославији одређени селектовани класификовани војни материјал одбрамбене природе на основу процене сваког индивидуалног случаја и настојали да повећају сарадњу са југословенском владом у области продаје војне опреме до степена докле је то дозвољавала њихова национална безбедност. Таква иницијатива америчке нове политике сматрана је важним кораком ка сталном побољшању односа између две владе, а посебно између њихових војних заједница. Продаја америчког војног материјала Југославији зависило је од спремности југословенских војних

⁴⁵ Bojan Dimitrijević, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 202–223.

⁴⁶ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-171, 71, *Продаја средстава по Споразуму о војној помоћи из САД*.

снага да се одазову тој иницијативи. То је подразумевало и спремност Југославије да разматра захтеве за продају класификованог материјала одбрамбене природе. САД нису показале интерес за куповину југословенског оружја, као ни за југословенско-америчке аранжмане трампе у тој области. Такође, није им било у интересу да продају технологију која се могла користити за производњу наоружања у Југославији, које би затим продавали трећим земљама. Потпуну новину представљало је то што је Пентагон након дугог времена коначно устројио одлуку о продаји тајног војног материјала. У складу са тим Југославија је морала да прецизира своје захтеве и потребе, с обзиром на то да су САД имале политичку одлуку и услове да те захтеве брзо решавају.⁴⁷

Сходно новим кретањима у југословенско-америчким војним односима, југословенска амбасада у Вашингтону настојала је да укаже да су контакти са америчком армијом око продаје опреме са војног прешли на цивилни колосек. Целокупно комуницирање почело се одвијати пословним каналима преко представништава предузећа „Југоекспорт“ у Њујорку.⁴⁸

Међутим, у односима између две земље били су присутни и неки непопуларни видови понашања, својствени америчким војним представницима у Југославији, који нису били у складу са уобичајеном дипломатском праксом и понашањем, а којима су кршена Протоколарна упутства за стране војнодипломатске представнике у СФРЈ. Због тога је југословенска страна, када би службени органи на аеродромима и војним објектима сигнализирани да је дошло до кршења овог упутства, настојала да санкционише такве облике понашања. Југословенски званичници сматрали су да такво понашање није у складу са обострано усвојеним принципима односа и да свакако не доприноси бољем међусобном разумевању.⁴⁹ Тако је, на пример, амерички наредник Квист непријављен допутовао 14. октобра у Дубровник, где је два дана недозвољено осматрао аеродроме и војне објекте, док је пуковник Клингерхофер истовремено извиђао војни аеродром у Батајници. Југословенска страна упутила је протест америчкој влади против таквих облика понашања америчких војних представника у СФРЈ, сматрајући да је негативно понашање америчких дипломатских представника само наносило штету одно-

⁴⁷ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-100, 439345, *Извештај ССИП*.

⁴⁸ *Исто*.

⁴⁹ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-3, 446899, *Забелешка о разговору Савезног секретара Мочивника са америчким амбасадором у СФРЈ М. Туном 26. 10. 1973.*

сима две земље. Амерички амбасадор Малком Тун (Malcolm Toon)⁵⁰ у Београду се у више наврата извињавао због инцидента и настојао да увери југословенске руководиоце да се такви догађаји неће поновити. Амерички амбасадор трудио се да настави са радом на побољшању, проширењу односа и спровођењу заједничког коминикеа и одлуке двојице председника из 1971. године.⁵¹

Закључак

Промене које су се десиле у међународним односима, као и прилагођавање америчке политике новим условима, нису утицале на промену става према Југославији. Сједињеним Државама није одговарала дестабилизација унутрашњег система у Југославији. Поновним избором Ричарда Никсона за председника Сједињених Америчких Држава јануара 1973. године, увођењем нове америчке доктрине и постављањем Хенрија Кисинџера на место државног секретара, Сједињене Државе очувале су интерес за стабилном, независном и несврстаном позицијом Југославије, примарно у односу на СССР, с обзиром на њен положај који је представљао битан фактор мира и стабилности у том делу света. Међутим, антијугословенска емиграција у САД, посебно усташка, иступала је са тезом да ће после завршетка рата у Вијетнаму Југославија постати најосетљивије подручје оружаних борби, а да ће Хрватска бити издвојена из састава СФРЈ. Један од циљева у покушајима дестабилизације Југославије свакако је и разбијање јединства ЈНА прављењем пукотина у тзв. партизанском југословенству.

Југославија је у поствијетнамском периоду успела да се наоружа, осавремени и модернизује своју армију и на тај начин постане тржиште Запада и њихове индустрије. У економском сегменту сарадње дошло је до интензивирања и унапређења односа. Сједињене Америчке Државе постале су један од најважнијих партнера и заузимале пето место у укупној југословенској трговини са иностранством.

Унутарполитичке промене у СФРЈ биле су повезане са променама у светским односима. Југославија се трудила да се на различите начине усагласи са променама у Европи и у свету. Упркос свим

⁵⁰ Малком Тун је био амерички амбасадор у Београду од 1971. до 1975. године.

⁵¹ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-100, 446899, *Разговор америчког амбасадора Туна са В. Матићем референтом за политичке односе са САД*, 26. 10. 1973.

кризама и реформама које су захватиле југословенску федерацију у овом периоду, није дошло до суштинских промена. Југославија је успела да сачува независност, суверенитет, територијални интегритет, политику мирољубиве коегзистенције и да остане доследна сопственом спољнополитичком курсу ванблоковске оријентације.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Архив Југославије (АЈ), фонд: Кабинет Председника Републике (КПР) 837

Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА МСП), Политичка архива (ПА), Југославија 1969–1974.

Литература:

Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.

Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972–1975*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2015.

Богетић, Драган. „Југословенско-амерички односи у сенци арпско-израелског рата 1973”, *Токови историје*, бр. 2, (2013), 181–208.

Bogetić, Dragan, i Aleksandar Životić. *Jugoslavija i arapsko-izraelski rat 1967*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

Богетић, Драган. „Тито и несврстани, искушења на путу стварања асоцијације ванблоковских држава”. У: *Тито, виђења и тумачења*, Зборник радова. Уредник Олга Манојловић Пинтар, Београд: Институт за новију историју Србије, 2010.

Visković, Ivo. „Odnosi Jugoslavije i SAD”, *Jugoslovenski pregled*, XXXII, бр. 1 (1988), 23–45.

Gavranov Velibor, Momir Stojković. *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*. Beograd: Savremena administracija, 1972.

Dimitrijević, Bojan. *Modernizacija i intervencija. Jugoslovenske oklopne jedinice 1945–2006*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

Dimitrijević, Bojan. *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Kisindžer, Henri. *Memoari I*, Zagreb: Mladost, 1981.

Laković, Ivan. *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958*, Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006.

Mates, Leo. *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Nolit, 1976.

Милошевић, Татјана. „Обнова војне сарадње САД и СФРЈ 1970–1974.“, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 257–282.

Milošević, Tatjana. „Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države u vreme detanta: Susreti Josipa Broza Tita i Henrija Kisindžera 1970. i 1974.“, *Istorija 20. veka*, br. 2, (2018), 177–202.

Nikoliš, Dušan. *SAD, Strategija dominacije*. Beograd: Radnička štampa, 1985.

Pavlović, Momčilo. *Dokumenti CIA o Jugoslaviji 1948–1983*. Beograd: Službeni glasnik 2009.

Petković, Ranko. *Jedan vek odnosa Jugoslavije sa SAD*, Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*. III knjiga, Beograd: Nolit, 1992.

Petrović, Vladimir. *Titova lična diplomatija. Studije i dokumentarni prilozi*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

Terzić, Milan. *Tito i Nobelova nagrada za mir*. Podgorica: Pobjeda, 2006.

Šulcinger, Robert. *Američka diplomatija od 1900. godine*. Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji, 2011.

Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985. Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane, Beograd: VIZ, 1981.

Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985. Opremanje naoružanje, Beograd: VIZ, 1989.

Dr Tatjana Milošević, Research Fellow
Strategic Research Institute, Belgrade
E-mail: tatjana74.milosevic@gmail.com

MILITARY-ECONOMIC COOPERATION BETWEEN YUGOSLAVIA AND THE USA DURING THE POST-VIETNAM PERIOD

(Summary)

Friction in relations between Yugoslavia and the United States were not caused mainly by mutual disputes, but by different views on the crises around the world (i.e., the war in Vietnam, Middle East Crisis, Panama, and Chile). The Yugoslav establishment claimed the U.S. was a key factor in the destabilization and execution of coups d'état in some Non-Aligned countries. The two states were separated further by the Yugoslav ideology. Negative trends in Yugoslav-American relations were caused by Washington and Belgrade's different views on causes and solving the devastating results of the world economic crisis, as well as aggressive policies of anti-Yugoslav immigration to the United States. However, despite all of these limiting factors, there was continuous economic and military cooperation between the two countries. The U.S. at least partially took over the role of sophisticated military equipment and arms supplier. At the same time, the two nations created the conditions for more intensive bilateral military cooperation and to support Yugoslavia to build its own military industry. In order to assist in consolidating the Yugoslav economy, the U.S. supported adequate economic and financial assistance, thus preventing the destabilization of Tito's regime.

KEYWORDS: Yugoslavia, USA, Panama, Chile, Vietnam, cooperation, economy, military, Non-aligned countries, crisis